तस्मात् पित्तोपसृष्टे तु हिता सा त्वसेचने ॥
अलाबुकटुकं रूक्षं तीक्ष्णञ्च परिकीर्त्तितम्।
तस्मात् श्लेष्मोपसृष्टे तु हितं तदवसेचने ॥"
"अथ जलायुका वक्ष्यन्ते। जलमासामायुरिति जलायुका जलमासामोक इति जलौकसः। ता द्वादश, तासां सविषाः षट् तावत्य एव निर्व्विषाः। तत्र सविषाः कृष्णा कर्व्वुरा अलगर्द्दा इन्द्रायुधा सामुद्रिका गोचन्दना चेति। ताम्रञ्जनचूर्णवर्णा पृथुशिराः कृष्णा। वर्म्मिमत्स्यवदायता छिन्नोन्नतकुक्षिः कर्व्वुरा। रोमशा महापार्श्वा कृष्णमुखलगर्द्दा। इन्द्रायुधवद्दूर्वाराजिभिश्चित्रा इन्द्रायुधा। ईषदसितपौतिका विचित्रपुष्पाकृतिचित्रा सामुद्रिका। गोवृषणवदधोभागे द्विधाभूताकृतिरणुसुखी गोचन्दनेति। ताभिर्द्दष्टे पुरुषे दंशे श्वयथुरतिमात्रं कण्डूर्मूर्च्छा ज्वरोदाहश्छर्द्दिर्म्मदः सदनमिति लिङ्गानि भवन्ति। तत्र महागदः पानालेपननस्यकर्म्मादिषूपयोज्यः। इन्द्रायुधादयस्साध्यमित्येताः सविषाः सचिकित्सिता व्याख्याताः।

अथ निर्व्विषाः। कपिला पिङ्गला शङ्खमुखी मूषिका पुण्डरीकमुखी सावरिका चेति। तत्र मनःशिलारञ्जिताभ्यामिव पार्श्वाभ्यां पृष्ठे स्निग्धसुहृद्वर्णा कपिला। किञ्चिद्रक्ता वृत्तकाया पिङ्गाभुगा च पिङ्गला। यकृद्वर्णा शीघ्रपायिनी दीर्घतीक्ष्णमुखी शङ्खमुखी मूषिकाकृतिवर्णाऽनिष्टगन्धा च मूषिका। सुहृद्वर्णा पुण्डरीकतुल्यवक्त्रा पुण्डरीकमुखी। स्निग्धा पद्मपत्रवर्णाऽदशाङ्गुलप्रमाणा सावरिका सा च पर्य्ये। इत्येता अविषा व्याख्याताः। तासां यवनपाण्डुसच्छपोतनादीनि क्षेत्राणि। तेषु महाशरीरा बलवत्यः शीघ्रपायिन्यो महाशना निर्व्विषाश्च विशेषेण भवन्ति। तत्र सविषमत्स्यकीटदर्द्दुरसूत्रपुरीषकोषजाताः कलुषेष्वम्भःसु च सविषाः। पद्मोत्पलनलिनकुमुदसौगन्धिककुवलयपुण्डरीकशैवालकोषजाता विमलेषु अम्भःसु च निर्व्विषाः॥"
"क्षेत्रेषु विचरन्त्येताः सलिलेषु सुगन्धिषु।
न च सङ्कीर्णचारिण्यो न च पङ्कशयाः सुखाः॥"
"अथैनां नवे महति घटे सरक्षुद्रागोदकपङ्कमावाप्य निदध्यात्। भक्षार्थे चास्यासुपहरेच्छैवलं वल्लूरमौदकांश्च कन्दांश्चूर्णीकृत्य अथार्थे लशमौदकानि च पत्राणि। द्वाहात्त्र्यहाद्धान्यच्छलं भक्ष्यं च दद्यात् सप्तरात्रात् सप्तरात्राच्च घटमन्यं संक्रामयेत्॥"
"स्थूलमध्याः परिक्लिष्टाः पृथ्वो मन्दविचेष्टिताः। अग्राहिण्योऽल्पपायिन्यः सविषाश्च न पूजिताः॥ अथ जलौकोऽवसेकसाध्यबाधितमुपवेश्य संवेश्य वा विरूक्ष्य चास्य तमवकाशं स्नेहोमयचूर्णैर्यद्यरुजः स्यात्। गृहीताश्च ताः सर्षपरजनीकल्कोदकप्रदिग्धगात्रीः सलिलसरकमध्ये सङ्कुचितास्थिता विगतक्लमा ज्ञात्वा ताभी रोगं ग्राहयेत्। सूक्ष्मशुक्लार्द्रपिचुप्रोतावच्छन्नां कृत्वा मुखमपाकृत्यायस्कान्ते क्षीरबिन्दुं शोणितबिन्दुं वा दद्याच्छस्त्रपदानि वा कुर्व्वीत यद्येवमपि न गृह्णीयात्तदन्यां ग्राहयेत्। यदा च निविशतेऽश्वखुरवदाननं कृत्वोन्नम्य च स्कन्धं तदा जानीयाद् गृहातीति गृह्णन्तीञ्चार्द्रवस्त्रावच्छन्नां धारयेत् सेचयेच्च। दंशे तोदकण्डूप्रादुर्भावैर्व्वानीयाच्छुद्धमियमादत्त इति शुद्धमाददानामपनयेत्। अथ शोणितगन्धेन न सुखेस्सुखमस्याः सैन्धवचूर्णेनावकिरेत्। अथ पतितां तण्डुलकण्डनप्रदिग्धगात्रीं तैल-लवणाभ्यक्तमुखीं वामहस्ताङ्गुष्ठाङ्गुलीभ्यां गृहीतपुच्छां दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठाङ्गुलीभ्यां शनैः शनैरनुलोमानुमार्ज्जयेदासुखाद्यामयेत्तावद् यावत् सम्यग्वान्तलिङ्गानीति। सम्यग्वान्ता सलिलसरकन्यस्ता भोक्तुकामा सती चरेत्। या सीदति न चेष्टते सा दुर्व्वान्ता तां पुनः सम्यग्वामयेत्। दुर्व्वान्ताया व्याधिरसाध्य इन्द्रमदो नाम भवति। अथ सुवान्तां पूर्व्ववत् सन्निदध्यात् शोणितस्य च योगायोगानवेक्ष्य जलौको व्रणान्मधुनावघृष्येच्छीताभिरद्भिश्च परिषेचयेद्घृतं वा व्रणं कषायमधुर-स्निग्धशीतैश्च प्रदेहैः प्रदिह्यादिति।"
"क्षेत्राणि ग्रहणं जातीः पोषणं सावचारणम्।
जलौकसाञ्च यो वेत्ति तत् साध्यान् स जयेद्गदान्॥"
इति सूत्रस्थाने त्रयोदशाध्याये सुश्रुतेनोक्तम्॥)

जलौका, स्त्री, (जलमेव ओकं वसतिस्थानं यस्याः।) जलजन्तुविशेषः। जोँक इति भाषा। तत्पर्य्यायः। रक्तपा २ जलौकसः ३ इत्यमरः। १। १०। २२॥ जलूका ४ जलाका ५ जलौकाः ६ जलोरगी ७ जलायुका ८ जलिका ९ जलासुका १० जलजन्तुका ११ वेणी १२ जलालोका १३ जलौकसः १४ जलौकसी १५। इति भरतः॥ जलौकसम् १६ जलौकसा १७। इति रायमुकुटः॥ रक्तपायिनी १८ रक्तसन्दृग्धिका १९ तीक्ष्णा २० वमनी २१ जलजीवनी २२। इति राजनिर्घण्टः॥ रक्तपाता २३ वेधिनी २४ जलसर्पिणी २५ जलसूचिः २६ जलाटनी २७ जलाका २८ जलपटालिका २९ जलिका ३० जलालुका ३१। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा सुश्रुते शारीरस्थाने ऽष्टमेऽध्याये। "सिरा-विषाणतुम्बेषु जलौकाभिः पदेषु च। अवगाढं यथापूर्व्वं निर्हरेद्दुष्टशोणितम्॥" अस्या विवरणमन्यत् सविस्तरं जलौकःशब्दे व्याख्यातम्॥)

जल्प, वाचि। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा-परं-सकं-सेट्।) अन्तःस्थतीयोपधः। जल्पति। इति दुर्गादासः॥ (यथा, महाभारते। ७। १४६। १२।
"नारिं जित्वा विकत्थन्ते न च जल्पन्ति दुर्व्वचः॥")

जल्पः, पुं, (जल्प वाचि+घञ्।) विजिगीषोः कथा। परमतखण्डनपूर्व्वकं स्वमतव्यवस्थापनम्। इति जटाधरो गौतमश्च॥ ("यथोक्तोपपन्नच्छलजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालम्भो जल्पः॥" इति न्यायसूत्रम्। १। ४२॥
"स वादो द्विविधः संग्रहेण जल्पो वितण्डा च। तत्र पक्षाश्रितयोर्वचनं जल्पः।"
"यथैकस्य पक्षः पुनर्भवोऽस्तीति नास्तीत्यपरस्य तौ च स्वपक्षं स्वसंहेतुभिः स्थापयतस्तत्परपक्षसुद्भावयतः एष जल्पः।" इति चरके विमानस्थानेऽष्टमेऽध्याये॥) कथा। (यथा, भागवते। १। ७। १७।
"इति प्रियां वल्गुविचित्रजल्पैः
स सान्त्वयित्वाच्युतमित्रसूतः॥")

जल्पनं, क्ली, (जल्प+भावे ल्युट्।) कथनम्। यथा,—
"किं मिथ्या शतजल्पनेन सततं रे वक्त्र रामं वद॥"
इत्युद्भटः। (जल्पतीति। जल्प+नन्द्यादित्वाद् ल्युः। कथके, त्रि॥)

जल्पाकः, त्रि, (जल्पतीति। जल्प+"जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन्।" ३। २। १५५। इति षाकन्।) बहुकुत्सितभाषी। तत्पर्य्यायः। वाचालः २ वाचाटः ३ बहुगर्ह्यवाक् ४। इत्यमरः। ३। १। ३६॥ (स्त्रियां वित्वात् ङीप्। यथा, भट्टिः। ७। १९।
"जल्पाकीभिः सहासीनः स्त्रीभिः प्रजविना त्वया॥")

जल्पितं, त्रि, (जल्पाते स्म इति। जल्प+क्तः। उक्तम्। इत्यमरः। ३। १। १०७॥ (यथा, पञ्चतन्त्रे। १। १४९। "भो भो गोरम्भ! सत्यमेतत् यत् त्वया जल्पितम्। किं देवी दन्तिलेन समालिङ्गिता॥") कथने, क्ली। (यथा, पञ्चतन्त्रे। २। १३२।
"सा प्राह भो प्रियतम! मिथ्याजल्पितमेतत्॥")

जवः, पुं, (जवनमिति। जु वेगगतौ+"ऋदोरप्।" ३। ३। ५७। इति अप्।) वेगः। (यथा, महाभारते। ३। १४१। २१।
"यस्य बाहुबले तुल्यः प्रभावे च पुरन्दरः।
जवे वायुर्मुखे सोमः क्रोधे मृत्युः सनातनः॥")
वेगवति, त्रि। इति मेदिनी। वे, ७॥

जवनं, क्ली, (जु वेगगतौ+भावे ल्युट्।) वेगः। इत्यमरः। ३। २। ३६॥

जवनः, पुं, (जु+"जुचङ्क्रम्येति।" ३।२।१५०। इति युच्।) वेगः। वेगयुक्ताश्वः। देशविशेषः। इउनान इति पारस्यभाषा। इति हेमचन्द्रः॥ श्रीकारी मृगः। घोटकः। इति राजनिर्घण्टः॥ म्लेच्छजातिविशेषः। एष पूर्व्वं जवनदेशीद्भवः क्षत्रिय आसीत् सगरराजेनास्य सर्व्वशिरोमुण्डनं सर्व्वधर्म्मबहिष्कृतत्वञ्च चकार। इति हरिवंशः॥ (स्कन्दस्य सैनिकविशेषः यथा, महाभारते। ९। ४५। ७२।
"शृणु नामानि चाप्येषां येऽन्ये स्कन्दस्य सैनिकाः॥"